

PUBLITSISTIK DISKURSDA ILMIY TERMINLARNING METAFORIK TRANSFORMATSIYASI VA KOGNITIV FUNKSIYALARI

Ja'far Madraimov

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat Universiteti
Xorijiy filologiya fakulteti 3-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada publitsistik diskursda ilmiy terminlarning metaforik transformatsiyasi va ularning kognitiv funksiyalari tahlil qilinadi. Metafora nafaqat uslubiy vosita, balki inson tafakkurini shakllantiruvchi kognitiv mexanizm sifatida qaraladi. Biologiya, fizika, kimyo, matematika kabi fanlardan kirib kelgan terminlarning publitsistik nutqda ijtimoiy, siyosiy va madaniy mazmun kasb etish jarayoni o'rganiladi.

Kalit so'zlar: publitsistik diskurs, metafora, ilmiy termin, transformatsiya, kognitiv lingvistika, konseptual metafora.

Аннотация: В статье рассматриваются процессы метафорической трансформации научных терминов и их когнитивные функции в публицистическом дискурсе. Метафора анализируется как механизм концептуализации общественных явлений, а также как инструмент расширения семантического потенциала языка. Приводятся примеры из современной узбекской публицистики, иллюстрирующие использование научных терминов в переносном значении.

Ключевые слова: публицистический дискурс, метафора, научный термин, когнитивная функция, концептуализация.

Annotation: This paper examines the metaphorical transformation of scientific terms and their cognitive functions in publicistic discourse. The study explores how terms from biology, physics, chemistry, and mathematics acquire new meanings in social and political contexts. Metaphor is viewed as both a stylistic and cognitive tool for conceptualizing complex realities and shaping public thought.

Keywords: publicistic discourse, metaphor, scientific term, transformation, cognitive linguistics, conceptualization.

Zamonaviy publitsistik diskurs o'z mohiyatiga ko'ra faqat axborot uzatish emas, balki uni konseptual qayta ishlash, tahlil qilish va baholash tizimi hisoblanadi. Shu sababli, ilmiy terminlarning metaforik transformatsiyasi publitsistik matnlarning eng samarali semantik mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Metaforik transformatsiya jarayonida ilmiy atama o'z ma'nosini to'liq o'zgartirmasdan, yangi kontekstda yangi ma'no qatlami hosil qiladi. Masalan, "ijtimoiy bosim", "madaniy energiya", "siyosiy reaksiya" kabi iboralar fizik va kimyoviy fanlarga oid terminlarning ijtimoiy mazmun kasb etgan shakllaridir [1, 42].

Ilmiy terminlar metaforaga aylanganda, ular o'z semantik chegarasidan chiqib, kengroq konseptual maydonga o'tadi. Bu jarayon kognitiv metafora nazariyasi asosida izohlanadi. G.Lakoff va M.Jonson (1980) fikricha, metafora – bu inson tafakkurining tabiiy qismi, u orqali inson murakkab hodisalarni tanish tushunchalar orqali anglaydi [2, 57]. Publitsistik diskursda ilmiy terminlar ana shunday kognitiv vositaga aylanadi. Masalan, “jamiyatning genetik kodi” iborasi biologik termin asosida yaratilgan bo'lib, ijtimoiy tuzumning asosiy strukturalari va qadriyat tizimini anglatadi. “Innovatsion katalizatorlar” esa kimyoviy termin orqali jamiyatda yangiliklarni tezlashtiruvchi omillarni bildiradi [3, 61]. Bu kabi metaforalar publitsistik matnga ilmiy tahlil elementlarini olib kiradi, shu bilan birga o'quvchining fikrlash doirasini kengaytiradi.

Ilmiy terminlarning metaforik transformatsiyasi ikki asosiy yo'nalishda kechadi: semantik va funksional. Semantik transformatsiyada termin o'z sohasidan tashqariga chiqib, yangi mazmun oladi. Masalan, “siyosiy energiya” yoki “madaniy reaksiya” iboralari fizik jarayonlardan olingan bo'lib, ular ijtimoiy hodisalarning kuchi va dinamikasini ifodalaydi [4, 68]. Funksional transformatsiyada esa termin metafora sifatida ishlatilib, matnda tahliliy va emotsional vazifani bajaradi.

Publitsistik matnlarda metaforik terminlarning yana bir muhim funksiyasi – kognitiv strukturalashdir. Ular orqali o'quvchi murakkab ijtimoiy jarayonlarni “ilmiy model” asosida tushunadi. Masalan, “iqtisodiy muvozanat”, “ijtimoiy bosim”, “energiya manbai” kabi iboralar jamiyatni fizik tizimga qiyoslab, voqelikni mantiqiy tahlil qilish imkonini beradi [5, 74]. Shu tarzda, ilmiy terminlarning metaforik ishlatilishi publitsistik tildagi analitiklik darajasini oshiradi. O'zbekiston publitsistikasida bunday metaforalar ayniqsa so'nggi yillarda faol qo'llanilmoqda. “Ta'lim tizimi yangi bosqichga ko'tarildi”, “iqtisodiyotning genetik modeli shakllandi”, “madaniy muhitning energiyasi kuchaymoqda” kabi iboralar ilmiy terminlarning transformatsiyaga uchragan shakllaridir [6, 58]. Ular jamiyatdagi o'zgarishlarni ilmiy tushunchalar orqali tahlil qilish, murakkab jarayonlarni osonroq anglashga yordam beradi.

Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan, ilmiy metaforalar publitsistik diskursda inson tafakkurining strukturalash mexanizmini ifodalaydi. Ular o'quvchining e'tiborini jalb etadi, fikrni vizual va semantik jihatdan boyitadi. Shu sababli, bunday metaforalar ijtimoiy kommunikatsiyaning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi [7, 63].

Xulosa qilib aytganda, publitsistik diskursda ilmiy terminlarning metaforik transformatsiyasi va kognitiv funksiyalari til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni namoyon etadi. Ilmiy terminlar metafora sifatida ishlatilganda, ular nafaqat stilistik bezak, balki konseptual fikrlash vositasiga aylanadi. Bu hodisa publitsistik matnga ilmiy asos, kognitiv chuqurlik va tahliliy aniqlik olib kiradi. Shu bilan birga, o'quvchining dunyoqarashi kengayadi, ijtimoiy voqelikni tushunish darajasi oshadi.

Shunday qilib, ilmiy metaforalar zamonaviy publitsistik tildagi eng muhim innovatsion jarayonlardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Charteris-Black J. (2005). Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor. Palgrave Macmillan.
2. Lakoff G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. University of Chicago Press.
3. Fauconnier G., & Turner, M. (2002). The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. Basic Books.
4. Tsur R. (1992). Toward a Theory of Cognitive Poetics. North-Holland.
5. Musolff A. (2016). Political Metaphor Analysis: Discourse and Scenarios. Bloomsbury Academic.
6. Воронина А. (2003). Феминизм и гендерное равенство. Москва: Эдиториал.
7. Ферри М. (1999). Феминизм и семейные исследования. Москва.